

vanuit zijn geschriften. En zou men in dit nagesprek ook niet de verzorger van deze uitgave leren kennen? Liefde tot het onderwerp en ook tot de persoon van Pierson zelf kan alleen een gesprek doen slagen. Wat Pierson schreef aan Gildemeester is tekenend voor de aard van dit gesprek: 'Toch heeft hij, gelovende in des anderen hartewensch, hem nooit den mond gesnoerd' (262). Dit gold Willem de Clercq ten opzichte van Da Costa. Het geldt ook Schram ten opzichte van Pierson. Hij heeft hem laten uitspreken. Maar viel Pierson zichzelf niet in de rede? En heeft hij het zich en anderen niet erg moeilijk gemaakt om te voelen, en te verstaan wat de kwaliteit is geweest van zijn band aan het Réveil?

Wanneer wij twee mensen met elkaar horen spreken over een onderwerp dat beiden ten eerste in het innerlijk raakt, kan het gebeuren dat wij denken: verstaan ze elkaar helemaal? Ik zou geneigd zijn deze vraag heel voorzichtig te stellen. Wat is de aard van Piersons betrokkenheid bij het Réveil, want daarover gaat het immers? Hoe kan hij er zó over vertellen, dat men merkt, dat hij het meegemaakt heeft en wát bleef hem daarin dan toch boeien ook na de breuk die zich voltrok en die van weerskanten ook als zodanig werd ervaren? Waarom heeft Pierson, zo zou men willen vragen toen hij met zijn Calvinistudies begon, geschreven dat hij vooralsnog sommige raadselen in het leven van de hervormer niet kon oplossen? 'Ik heb dus niet getracht een kunstwerk te leveren. De toon der discussie wordt niet verlaten' (*Studiën over Johannes Kalvijn*, Amsterdam 1881, blz. 2). Waarom heeft hij in zijn *Oudere Tijden* de toon der discussie wél verlaten en werkelijk een kunstwerk geleverd? Men zou willen zeggen dat wij niet in staat zijn zekere raadselen in het leven van Pierson te verklaren.

Toch lijkt dit wel een wat arme conclusie. Mogen we verder zoeken?

Wat Pierson aan het Réveil bond en bleef binden was 'mentaliteit'. Schram zegt daarvan: 'eerst in zijn jeugd, later in zijn volwassenheid, is hij onder het zegenrijk beslag geweest van mensen die hem door hun mentaliteit geholpen hebben op zijn weg naar 'het groote esthetische gebied' waar ons niet anders past dan 'elkanders beschouwingswijze' te leren kennen, door te dringen in de geest van de gesprekspartner. Maar was dit de mentaliteit die hem bleef boeien in het Réveil? Of was het misschien veel meer die 'mentaliteit' die hem deed schrijven: 'Voor mij, ik wensch geen anderen geslachtsboom dan bespottende vromen. Belachelijk te zijn, dien schrik en dwingeland der kleine zielen, schromen zij niet. Hen vervullen gedachten en gewaarwordingen, boven aanfluiting en toejuiching hoog genoeg verheven, om aan *succès* in de wereld geenerlei waarde te kunnen ontleenen' (117). In onmiddellijk verband daarmee schrijft Pierson: 'Zij moeten ons vloeken, ons, die hen moeten zegenen. Zij kunnen kwaad van ons spreken, maar niet beletten dat wij het goede van hen getuigen'. Merkwaardig: waar de sterkste binding blijkt, daar gaapt ook de diepste kloof. Pierson heeft dit aangevoeld. Heeft hij het ook niet beschreven? Wanneer hij in *Intimis* zijn bezoek beschrijft op de studeerkamer van Da Costa, waar deze 'met verheven plastiek, met hartstochtelijke snelheid, straks plotseling stilstand, altijd doorredeneerend, neen improviseerend, profetieënd over letterkunde en poëzie, bijbel en openbaring, geschiedenis en wijsbegeerte; tot hij, met forschen greep, zijn rechterhand op mijn schouder legde, en mij, ademloos luisterend, aanzag als vroeg hij mij: heb ik u nog niet gewonnen voor mijn Bilderdijk, voor mijn Bijbel, voor mijn Heiland, voor mijn God?